

NEREGISTROVANI RAD

Dijagnostički izvještaj za Crnu Goru

- Ključni nalazi i preporuke -

Prof. dr Milorad Katnić

Fakultet za međunarodnu ekonomiju, finansije i biznis, UDG

Neformalna ekonomija i neregistrovani rad

NEFORMALNA EKONOMIJA

- Neformalna ekonomija je široko rasprostranjen fenomen (približno $\frac{1}{4}$ globalnog GDP-a)
- Neformalna ekonomija je više pristupna u državama u razvoju i tranzicionim ekonomijama

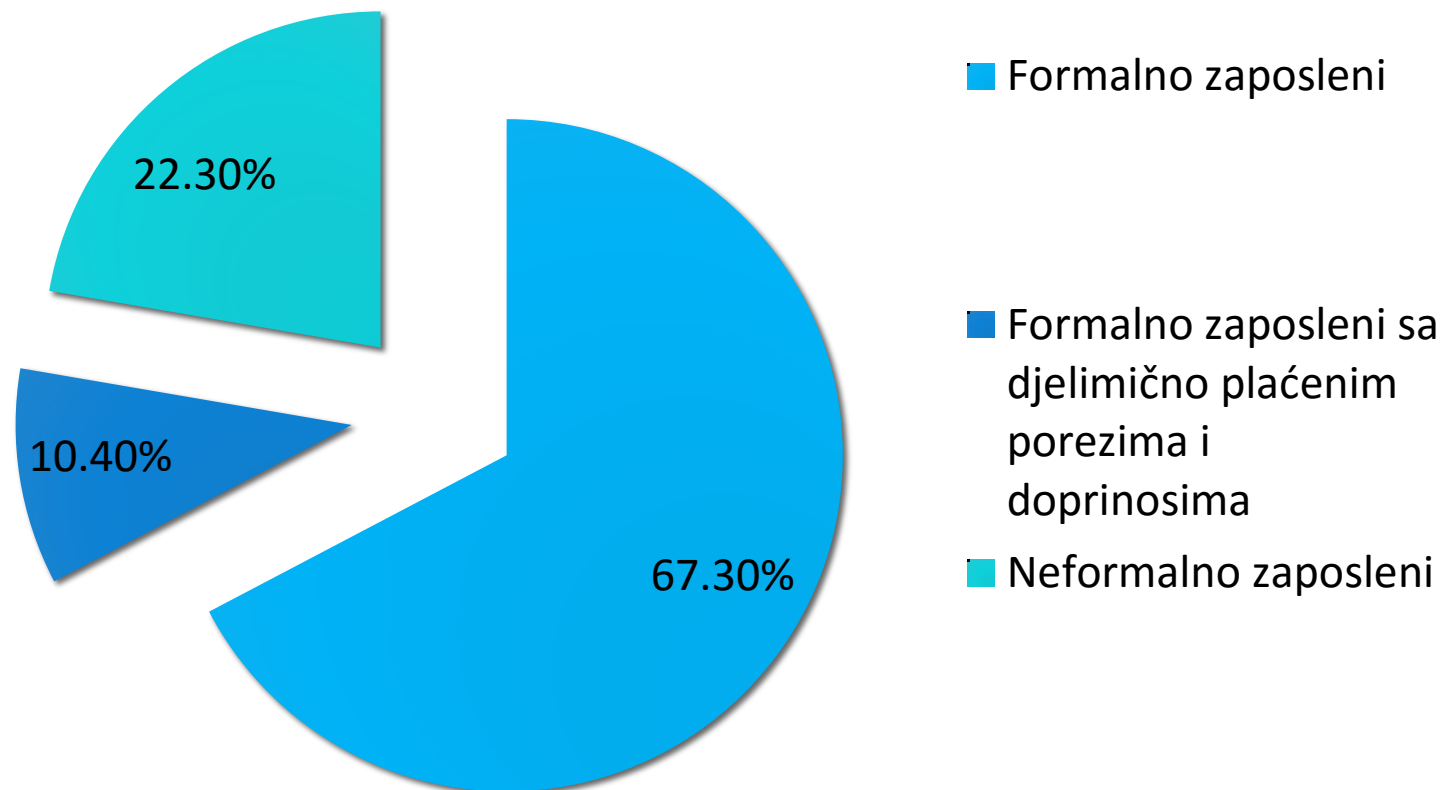
NEREGISTROVANI RAD

- Više zaposlenih rade neregistrovano nego što ih je u formalnom sektoru
- 2 milijarde ljudi koji rade su neregistrovani zaposleni (preko 61% ukupnog broja zaposlenih) – ILO 2018

Obuhvat neformalnog sektora u Crnoj Gori

- Visoko učešće neformalne ekonomije je fenomen koji karakteriše crnogorsku ekonomiju više decenija
- U periodu od 1990. do 2000. godine udio neformalne ekonomije se kretao od 35-60% BDP-a (UNDP, 2016)
- Visoko učešće neregistrovanog rada je obilježje tržišta rada u Crnoj Gori i značajan dio neformalne ekonomije
 - U periodu od 1990 do 2000. neregistrovani rad je učestvovao sa oko 30% u ukupnom broju zaposlenih
 - Nakon 2000. neregistrovani rad je na nivou od oko 25% ukupnog broja zaposlenih

Struktura zaposlenih u Crnoj Gori

Izvor: UNDP Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka, 2016.

Priroda neregistrovanog rada u Crnoj Gori

Pojavni oblici neregistrovanog rada u Crnoj Gori:

- Neregistrovani zaposleni u registrovanim preduzećima
- Neregistrovani zaposleni u neregistrovanim preduzećima
- Neregistrovani samozaposleni

- Posebni pojavni oblik - zaposleni čija zarada je djelimično registrovana

Neregistrovani rad u Crnoj Gori - trendovi -

Smanjenje neregistrovanog rada u Crnoj Gori

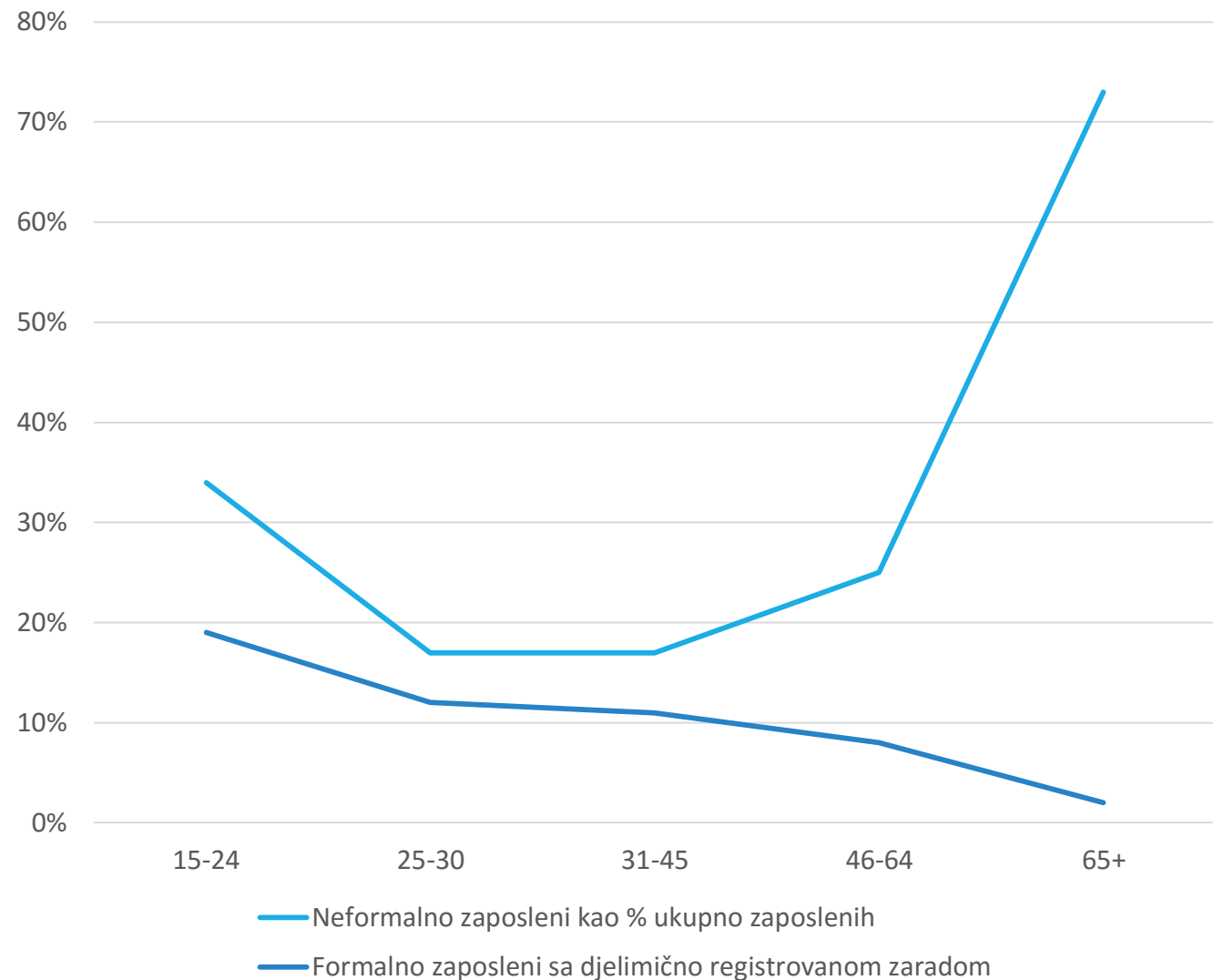
- Neregistrovani zaposleni:
 - 22,6% u 2007. godini (ISSP)
 - 22,3% u 2014. godini (IPSOS)
- Zaposleni čija je zarada djelimično registrovana:
 - 17,5% ukupnog broja zaposlenih u 2007. godini (ISSP)
 - 10,3% ukupnog broja zaposlenih u 2014. godini (IPSOS)

Karakteristike neregistrovanog rada

Struktura neregistrovanih zaposlenih po tipu angažmana

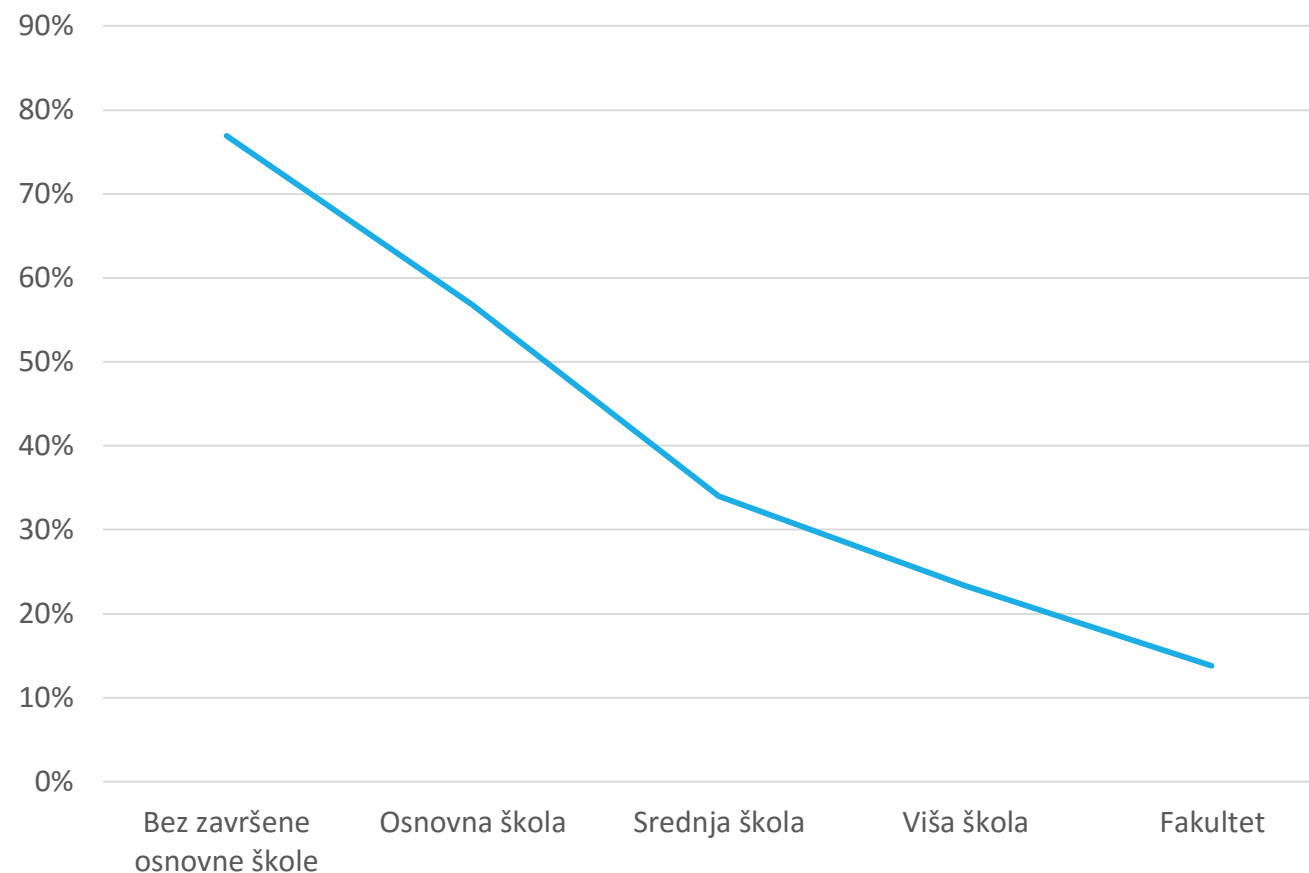
- Neregistrovani rad je najprisutniji kod samozaposlenih. Od ukupnog broja neregistrovano zaposlenih:
 - Neregistrovano zaposleni u registrovanim preduzećima – 22,2%
 - Neregistrovani zaposleni u neregistrovanim preduzećima – 8,6%
 - Neregistrovani samozaposleni (dominantno u poljoprivredi) – 69,2%
- Neregistrovani rad više prisutan među muškarcima – 35% muškaraca u odnosu na 30% žena
- Neregistrovani rad je najzastupljeniji kod mladih i starijih osoba:
 - 34% mladih pripada kategoriji neregistrovanih zaposlenih
 - 73% zaposlenih starijih od 65 su neregistrovani zaposleni
- Najveća zastupljenost neregistrovanog rada se bilježi kod osoba bez formalnog obrazovanja (70,9% su neregistrovani zaposleni) i kod osoba koje imaju završenu osnovnu školu (50,4% njih su neregistrovani zaposleni)

Karakteristike neregistrovanog rada – struktura po starosti

Karakteristike neregistrovanog rada – struktura po obrazovanju

Neregistrovani zaposleni i zaposleni čija je zarada djelimično registrovana kao % ukupnog broja zaposlenih

Uzroci neregistrovanog rada

- Uzroci neregistrovanog rada (percepcija građana, Istraživanje IPSOS-a iz 2014. godine) :
 - Loš životni standard
 - Ekonomska kriza
 - Visoka nezaposlenost
 - Politika vlade i rad državnih organa
 - Visoki porezi i doprinosi na rad
- Uzroci neregistrovanog rada (percepcija poslodavaca, Istraživanje IPSOS-a 2014. godine):
 - Brojni i visoki parafisklane nameti (82% poslodavaca)
 - Loši poslovni rezultati (81% poslodavaca)
 - Visoki porezi i doprinosi na rad (75% poslodavaca)
 - Visoke otpremnine u slučaju otkaza (66% poslodavaca)
 - Dug period za refundaciju PDV-a (64% poslodavaca)
 - Mogućnost zloupotrebe sistema socijalne zaštite – korišćenje benefita uz neregistrovani rad (64% poslodavaca)
 - Kratko trajanje ugovora na određeno vrijeme – 2 godine (58% poslodavaca)

Borba protiv neregistrovanog rada – institucionalni okvir –

- Institucije koje aktivno učestvuju u borbi protiv neregistrovanog rada su:
 - Ministarstvo finansija
 - Ministarstvo rada i socijalnog staranja
 - Uprava za inspekcijske poslove
 - Poreska uprava
 - Uprava carina
 - Uprava policije
- Kapaciteti institucija koje su bore protiv neregistrovanog rada su značano uvećani u poslednje 4 godine kako u pogledu broja zaposlenih inspektora tako i u pogledu budžeta
- Uprava za inspekcijske poslove troši približno 75% budžeta na suzbijanje neregistrovane ekonomije dok Poreska uprava troši približno 30% a Uprava carina približno 10%

Borba protiv neregistrovanog rada

- institucionalni okvir -

- Postojeći pristup u suočavanju sa neregistrovanim radom je u skladu sa *Rational economic actor* – otkrivanje i kažnjavanje
- *Sociala actor* pristup – neregistrovani rad je dio socioekonomskog konteksta – neadekvatnih podsticaja u sistemu i “konflikta” između formalnih i neformalnih pravila
- Politika suzbijanja neformalnog rada treba da bude svobuhvatna:
 - Reforma formalnih pravila
 - Promjena neformalnih pravila - dominantnog kulturnog obrasca ponašanja
 - Modernizacija upravljanja

Preporuke za unaprjeđenje politike

- Ukorijenjeni dugoročni problem visokog učešća neregistrovanog rada zahtijeva holistički pristup
- Adekvatan odgovor na izazov neregistrovanog rada podrazumijevanje definisanje sveobuhvatnog plana strukturnih reformi koje bi se suočile sa uzrocima neformalnog rada, a koji treba da uključi:
 - Sistem socijalne zaštite;
 - Obrazovni sistem;
 - Kvalitet rada javne uprave;
 - Poslovni ambijent u smislu unapoređenja regulative, smanjenja administrativnih troškova i poreskog opterećenja.

Preporuke za unapređenje politike

Sveobuhvatan pristup

Br.	PREPORUKA	CILJ
1	Sveobuhvatna agenda strukturnih reformi koje bi trebale da obuhvate ljučne uzročnike neformalnog rada	Formalizacija neformalnog rada i omogućavanje da se kreiraju novi kvalitetni poslovi u formalnom sektoru

Preporuke za unapređenje politike

Inicijativa za strateško upravljanje

Br.	PREPORUKA	CILJ
2	Holistički integrisani pristup neregistrovanom radu	Unapređenje efektivnosti i efikasnosti borbe protiv neregistrovanog rada kroz uspostavljanje jasnog pristupa koji će uključivati strategiju, ciljeve, mjere, kao i prikupljanje podataka, dijeljenje podataka i njihovu analizu
3	Unapređenje mjerenja neregistrovanog rada	Obezbjedivanje konzistentnih i uporedivih podataka o obimu i karakteristikama neregistrovanog rada
4	Povećanje nivoa povjerenja u institucije, posebno inspekcijske službe kroz uspostavljanje strateških ciljeva i ključnih indikatora uspjeha u pogledu neregistrovanog rada	Povećanje stepena povjerenja u rad Uprave za inspekcijske poslove/Inspekcije rada i Poreske uprave i unapređenje kvaliteta usluga koje pružaju

Preporuke za unapređenje politike

Mjere politike usmjerene na „zastrašivanje“ neregistrovanog rada

Br.	PREPORUKA	CILJ
5	Redizajnirati sistem kazni	Omogućavanje da se kazne odmjeravaju u skladu sa ozbiljnošću prestupa i učestalošću prestupa
6	Kreiranje registra poslodavaca kažnjenih za neregistrovani rad	Inspekcija rada, državni organi, zaposleni i kompanije mogu pratiti da li je poslodavac kažnjavao za neregistrovani rad i reagovati u skladu sa tim
7	Osnivanje radnog tima za unapređenje efektivnosti elektronskog sistema za poronalaženje podataka, dijeljenje podataka i analizu podataka	Unaprijeđena detekcija preduzeća i pojedinaca angažovanih u oblasti neregistrovanog rada
8	Primijeniti odgovornost lanca ponude u ugovorima za javne investicije	Unaprijeđena detekcija neregistrovanog rada i promovisanje preduzeća koja poštuju propise

Preporuke za unapređenje politike

Mjere politike na
strani ponude
usmjerene na
posticaje za
formalizaciju

Br.	PREPORUKA	CILJ
9	Podsticaji za postepenu formalizaciju samozaposlenih	Obezbjeđivanje dvogodišnje postepene formalizacije neregistrovanih samozaposlenih
10	Pojednostavljenje procedure i oporezivanja za zaposlene kao što su dadilje, pomoć u kući i slični poslovi	Obezbijediti jednostavnu one-stop-šop registraciju za poslove kao što su su dadilje, pomoć u kući i slični poslovi

Preporuke za unapređenje politike

Mjere politike na strani tražnje usmjerene na posticaje za formalizaciju

Br.	PREPORUKA	CILJ
11	Smanjiti podsticaje da se koristi gotovi novac i povećati podsticaje za elektronska plaćanja sa ciljem smanjenja neregistrovanog rada	Podsticaj potrošačima da kupuju robe i usluge koje su registrovane
12	Uvesti poreske podsticaje za zapošljavanje: a) radnika u domaćinstvu, b) registrovanog građevinara ili slično preduzeće/pojedinca koji pruža usluge popravki u kući i usluge renoviranja	Podsticaj potrošačima da koriste robe i usluge koje su registrovane

Preporuke za unapređenje politike

Mjere politike usmjerene na promjenu vrijednosti, normi i uvjerenja građana

Br.	PREPORUKA	CILJ
13	Kampanje za podizanje svijesti o benefitima registrovanog rada	Mijenjanje vrijednosti, normi i uvjerenja građana o benefitima registrovanog rada i troškovima neregistrovanog rada
14	Edukacija građana o poreskom sistemu	Unaprijediti razumijevanje o posljedicama i svrsi plaćanja poreza i doprinosa, normi i uvjerenjima o benefitima registrovanog rada i troškovima neregistrovanog rada
15	Edukacija djece u osnovnim i srednjim školama i studente o koristima registrovanog rada	Unapređenje shvatanja kako državna uprava funkcioniše, kako se finansira njen rad, kao i da se objasne benefiti registrovanog rada i troškovi neregistrovanog rada

Preporuke za unapređenje politike

Mjere politike usmjerene na reformu formalnih institucija

Br.	PREPORUKA	CILJ
16	Revidiranje i modernizovanje propisa o radu da bi se eliminisale prepreke za formalizaciju	Kreiranje fleksibilnog zakonskog okvira koji će obezbijediti dobar balans između potrebe za zaštitom zaposlenog i fleksibilnosti, smanjenje troškova poštovanja propisa i koji neće biti barijera za nove vrste poslova koji se pojavljuju na tržištu
17	Smanjenje poreskog opterećenja rada	Širenje poreske baze i kreiranje novih poslova u registrovanoj ekonomiji
18	Transferisanje odgovornosti za plaćanje poreza i doprinosa sa poslodavca na zaposlenog	Pilotiranje transfera odgovornosti i smanjenje neregistrovanog rada kroz podizanje svijesti o troškovima i koristima
19	Uklanjanje prepreka za formalno zapošljavanje mladih ljudi korisnika stipendija/školarina	Omogućavanje registrovanog rada mladim ljudima korisnicima stipendija/školarina
20	Obuka inspektora rada	Obezbijediti efikasnu obuku za inspektore

PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE POLITIKE

Unapređenje
uključenosti
socijalnih partnera

Br.	PREPORUKA	CILJ
21	Udruženja poslodavaca mogu pružati savjete o formalizaciji	Veća uključenost socijalnih partnera u formalizaciju
22	Kampanje za jačanje svijesti među neregistrovanim zaposlenim i u okviru poslovne zajednice o benefitima registrovanog rada	Veća uključenost socijalnih partnera i udruženja socijalnih partnera u borbu protiv neregistrovanog rada

Hvala na pažnji!

Kontakt:
katnic@t-com.me